

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРАЇНОЗНАВСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розкрито теоретичні уяви про країнознавство як область міждисциплінарних наукових досліджень. Охарактеризовано тенденції і проблеми розвитку країнознавства в сучасній Україні, стан підготовки фахівців з країнознавства у вищій школі.

The present work highlights theoretical views of country studies as an intersubject area of scientific researches. This article also defines the key features of country studies development trends and problems in contemporary Ukraine and characterizes the state of this course specialists training in higher education.

Для оцінки розвитку країнознавства доцільно використовувати два взаємодоповнюючих підходи: суто географічний і широкий міждисциплінарний. «Коріння» наукового країнознавства і регіоназнавства в географії. Цю підсистему географічного знання зазвичай називають регіональною географією. Вона орієнтована на комплексне вивчення якісно своєрідних частин або фрагментів геопростору – країн, регіонів всередині країни і регіонів світу як груп країн, виявлення тенденцій, проблем і перспектив їх розвитку. В той же час географи відчувають зростаючу конкуренцію з боку представників інших галузей знань. Предметне поле країнознавства і регіоназнавства успішно розробляють також політологи, історики, економісти, лінгвісти, етнологи, культурологи та ін. Країнознавство і регіоназнавство перетворились сьогодні в широку область міждисциплінарних наукових досліджень, до того ж очевидна «міграція» географічних ідей і самих географів в суміжні галузі знань і види діяльності.

З позицій методології між країнознавством і регіоназнавством більше подібностей, ніж розбіжностей. Співвідношення обсягів понять «країнознавство» і «регіоназнавство» змінюється в залежності від мети дослідження. Якщо в центрі уваги знаходиться вивчення країни/держави, то регіоназнавчий аналіз логічно розглядати як частину країнознавства. Якщо ж метою наукової роботи є вивчення будь якого регіону світу (наприклад, Східної Африки чи Західної Європи), то країнознавство буде поняттям меншого обсягу, ніж регіоназнавство.

Характерною тенденцією останніх десятиліть стала зміна пропорцій між країнознавством і регіоназнавством в системі наукового знання. Про це можна судити, спираючись на кілька об'єктивних критеріїв (наявність спеціалізованих підрозділів в академічному і вузівському секторах науки, кількість дисертаційних робіт, масив публікацій, наявність профільних наукових видань та ін.). Висновок очевидний: країнознавство залишається «на другому плані», а регіональні дослідження переживають своєрідний бум.

В Україні в радянський період класичне географічне країнознавство було представлене незначною кількістю публікацій, спеціалізовані відділи в Секторі географії АН УРСР і профільні кафедри у вищих навчальних закладах були відсутні. Як правило, країнознавчими вважались публікації, дисертації та навчальні дисципліни, які насправді стосувались більш вузької предметної сфери – соціально-економічної географії зарубіжних країн. В той же час програми підготовки професійних географів передбачали вивчення ідей географічного синтезу, концепції К. Ріттера, Е. Реклю, А. Гетнера, П.П. Семенова-Тян-Шанського, М.М. Баранського, В.А. Анучіна та ін.

Проголошення суверенної української держави в 1991 р. призвело до виникнення якісно нових умов для розвитку країнознавства і регіоназнавства. Україна «відкрилась» світу, її визнали більше 170 країн. Створена широка мережа дипломатичних представництв. Посольства України працюють в 129 країнах світу, діє мережа із 36 генеральних консульств, відкрито 8 представництв при міжнародних організаціях. В Україні діє 102 представництва іноземних держав і міжнародних організацій. Держава уклала і виконує більше 2 тисяч міжнародно-правових угод. Активізували міжнародну діяльність регіони, а також приватний бізнес. Україна виявилась погано підготовленою до таких змін. В 90-х роках виникли гострі протиріччя між зростаючою суспільною потребою в глибоких країнознавчих дослідженнях і країнознавцях-професіоналах (дипломатах, політиках, економістах і економіко-географах) і реальними можливостями задовольнити цю потребу.

У післявоєнний період в складі колишнього СРСР Україна накопичила певний досвід міжнародної діяльності завдяки участі у роботі ООН та її спеціалізованих установ. Однак центром прийняття рішень у сфері зовнішньої політики союзної держави і основним центром підготовки дипломатичних кадрів залишалась Москва. Тільки вузьке коло працівників МЗС УРСР мало необхідний професійний досвід. За роки незалежності чисельність співробітників в системі МЗС України збільшилась у 18 разів (!) в порівнянні з 1990 р. Через дефіцит досвідчених дипломатичних кадрів, слабкості аналітичної бази, частоті зміни урядів, проблем економічного і матеріально-технічного характеру, а також протекціонізму і суб'єктивізму під час призначення на відповідальні посади страждала якість рішень, які приймалися у царині зовнішніх зносин.

Систему підготовки кадрів для реалізації зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних зв'язків держави довелось створювати «на марші». Ключовими елементами цієї системи стали Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (з 1944 р.), факультет міжнародних відносин Львівського національного університету ім. Івана Франка (з 1992 р.), Дипломатична академія МЗС України (з 1995 року), Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого (Харків, підготовка юристів для МЗС України – з 1998 р.) та ін. Напередодні

проголошення незалежності була створена перша в Україні спеціалізована кафедра країнознавства і туризму на географічному факультеті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (1990). Задовольнити «кадровий голод» не вдалося й до цього часу, особливо для роботи в країнах Азії і Африки, де часто потрібне знання рідкісних мов.

Збільшились обсяги і розширився спектр науково-дослідних робіт, присвячених зарубіжним країнам і регіонам світу, транскордонному співробітництву. Вони зосереджені перш за все в Національній академії наук України (інститути сходознавства ім. А.Ю. Кримського – з 1991 р., світової економіки і міжнародних відносин – з 1991 р., європейських досліджень – з 1992 р., регіональних досліджень – з 1994 р.) і владних структурах (Національний інститут стратегічних досліджень – з 1992 р., Національний інститут проблем міжнародної безпеки – з 2001 р.). Виконуються такі роботи і в університетах, до того ж все чіткіше проявляється спеціалізація наукових досліджень і підготовки країнознавців-міжнародників, обумовлена фактором географічного положення. Так вчені Харківського, Донецького і Східноукраїнського національних університетів значну увагу приділяють вивченню Росії, Львівського і Волинського – Польщі, Ужгородського – Угорщині та Словаччині, Одеського і Чернівецького – Румунії і Молдови та ін. Цікавим є досвід Маріупольського гуманітарного інституту, який став центром елліністичних досліджень, багато робить для розвитку співробітництва з Грецією і національної освіти греків Приазов'я. У багатьох університетах України створені випускові кафедри країнознавства, йде підготовка бакалаврів, спеціалістів і магістрів з цієї спеціальності, однак в межах освітнього напрямку «міжнародні відносини». Популярність цього напрямку в умовах комерціалізації вищої освіти починає заважати справі, страждає якість підготовки країнознавців-міжнародників.

Падіння «залізної завіси» дало громадянам України можливість вільно пересуватися по світу (робота і навчання закордоном, міжнародний туризм та ін.). З'являється більше робіт, присвячених туристичному країнознавству і лінгвокраїнознавству. Однак публікації теоретичного характеру і досі рідкість, мало дисертаційних робіт, особливо серед географів. Головними центрами розвитку класичного географічного країнознавства в Україні є Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (неформальний лідер – проф. Яценко Б.П.) і Львівський національний університет ім. Івана Франка (неформальний лідер – доц. Книш М.М.). Зацікавленим читачам адресований список публікацій, знайомство з якими дозволить скласти більш повне враження про стан справ у країнознавстві [1-17]. Вважаю важливим завданням на перспективу посилення головної функції науки – евристичної (генерація нового знання, нових ідей і концепцій, теоретичне узагальнення практичного досвіду).

1. Будз М.Д. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії). – К.: Рівненський ін-т слов'янознавства Київського слав'яністичного ун-ту, 2002. – 256 с. 2. Головченко В., Кравчук О.

Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: Навч. посібник. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 336 с. 3. Гольцов А.Г. Наукове країнознавство, його роль у зовнішніх зв'язках держави // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Міжнародні відносини. – К.: Правові джерела, 2002. – Вип. 1. – С.144-159. 4. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 463 с. 5. Дорошко М.С., Кривонос Р.А., Крижанівський В.П., Сербіна Н.Ф. Країнознавство. Країни СНД, Європи, Північної Америки: Навч. посібник. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 311 с. 6. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: Навч. посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 424 с. 7. Книш М.М. Бразилія: суспільно-географічна характеристика. – Львів: ВЦ ЛНУ, 2006. – 150 с. 8. Книш М.М. Економічна і соціальна географія країн, що розвиваються. – Львів ВЦ ЛНУ, 2006. – 264 с. 9. Книш М.М. Критерії побудови типології країн, що розвиваються // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер. 4. Географія і сучасність. – 2006. – Вип. 16. – С. 49-56. 10. Крижанівський В.П., Країнознавство як спеціальність напряму освітньо-професійної підготовки «міжнародні відносини»: концептуально-методологічний аспект // Вісник КНУ. Міжнародні відносини. – К., 2003. – Вип.3. – С.12-20. 11. Кузик С., Книш М. Економічна і соціальна географія Америки. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 199. – 300 с. 12. Мальський М.З., Зінько І.З. Система знань про етнос, державу і суспільство (українське країнознавство: проблеми становлення) // Політика і час. – 1997. – №12. – С.43-48. 13. Масляк П.О. Країнознавство. – К.: Знання, 2007. – 292 с. 14. Ровенчак І.І. Типологія країн світу / Текст лекції. – Львів: ЛДУ, 1997. – 24 с. 15. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник – К.: Либідь, 2000. – 414 с. 16. Яценко Б.П. Структура господарства Японії (економіко-географічне дослідження господарства постіндустріальної країни). – К.: Ін-т сходознавства НАНУ, 2006. – 254 с. 17. Яценко Б.П., Бабарицька В.К., Країнознавство. Основи теорії / Навч. Посібник. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.